

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

Ieva RUDŽIANSKAITĒ

**THE APOPHATIC DISCOURSE IN 20th CENTURY:
CHŌRA AS UNKNOWING**

Summary of Doctoral Dissertation
Humanities, Philosophy (01 H)

Kaunas, 2017

The right of doctoral studies was granted to Vytautas Magnus University jointly with Lithuanian Culture Research Institute and European Humanities University on 12 May 2010 by the decision No. 561 of the Government of the Republic of Lithuania.

The dissertation was prepared at Vytautas Magnus university in 2012-2017.

Scientific supervisors:

from 2012 10 01 doc. dr. Agnė Budriūnaitė (Vytautas Magnus University, Humanities, Philosophy 01 H).

from 2015 06 23 doc. dr. Jurga Jonutyte (Vytautas Magnus University, Humanities, Philosophy 01 H).

The dissertation will be defended at the Scientific Council of Philosophy at Vytautas Magnus University:

Chairman:

prof. dr. Gintautas Mažeikis (Vytautas Magnus University, Humanities, Philosophy 01 H)

Members:

prof. dr. Dalius Jonkus (Vytautas Magnus University, Humanities, Philosophy 01 H)

prof. dr. Mindaugas Briedis (Mykolas Romeris University, Humanities, Philosophy 01 H)

dr. Audronė Žukauskaitė, (Lithuanian Culture Research Institute, Humanities, Philosophy 01 H)

prof. dr. Gediminas Karoblis (Norwegian University of Science and Technology (Norway), Humanities, Philosophy 01 H)

The dissertation will be defended at a public meeting of the Scientific Council of Philosophy on 5 Juny 2017, 16.00 p.m. at Vytautas Magnus University (V. Putvinskio st. 23-312, Kaunas).

Summary of the dissertation was sent on 5 May 2017.

The dissertation is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania and libraries of European Humanities University, Lithuanian Culture Research Institute and Vytautas Magnus University.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Ieva RUDŽIANSKAITĖ

**APOFATINIS DISKURSAS XX AMŽIUJE:
CHŪRA KAIP NEŽINOJIMAS**

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, filosofija (01 H)

Kaunas, 2017

Doktorantūros ir daktaro laipsnių teikimo teisė suteikta Vytauto Didžiojo universitetui kartu su

Lietuvos kultūros tyrimų institutu ir Europos Humanitariniu universitetu 2010 m. gegužės 12 d.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 561.

Mokslo daktaro disertacija rengta 2012 – 2017 metais Vytauto Didžiojo universitete

Moksliniai vadovai:

nuo 2012 10 01 doc. dr. Agnė Budriūnaitė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H)

nuo 2015 06 23 doc. dr. Jurga Jonutytė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H)

Mokslo daktaro disertacija ginama filosofijos mokslo krypties taryboje Vytauto Didžiojo universitete:

Pirmininkas:

prof. dr. Gintautas Mažeikis (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

Nariai:

prof. dr. Dalius Jonkus (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

prof. dr. Mindaugas Briedis (Mykolo Romerio universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

dr. Audronė Žukauskaitė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

prof. dr. Gediminas Karoblis (Norvegijos mokslo ir technologijos universitetas (Norvegija), humanitariniai mokslai, filosofija 01 H)

Daktaro disertacija bus ginama viešame filosofijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2017 m. birželio 5 d. nuo 16.00 val. Vytauto Didžiojo universitete, V. Putvinskio g. 23-312, Kaunas.

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2017 m. gegužės 5 d. Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos Nacionalinėje M. Mažvydo, Europos humanitarinio universiteto, Lietuvos kultūros tyrimų instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

Relevance of the Topic

The function of apophatic discourse appears as the inadequacy of the language. Apophatic or negative discourse (in Greek ἀπόφασις - saying nothing, denial) is a controversial phrase, because it points out “exhaustion” of the language as the inability to function, to say “something”, still in terms of what is inexpressible. In classical Western philosophy the “inability” of the language appears, while thinking about the pure, transcendental Hyper-Being. For example, Plato’s Idea of the Good transcends the linguistic world. Such scholars as William Franke claims that the foundation of Late Antique, the Middle Ages and Late Middle Ages apophatic thought is the Platonism itself, which variations are found in the various works of *via negativa* thinkers.

The thinkers of the 20th century are turning to the world, its connections and showing that not only speaking about the Absolute begins with a negative thought as a suspension of prior knowledge, but also the world phenomena are perceived as irreducible to definitions. But, even if the language is negative, it is still functioning in the perceptual processes. Thus, the apophatic language paradoxically motivates to express an inexpressible and to think about unthinkable. However, the thinkers of *via negativa* speak of the immediate experience of absolute reality as a hope to experience what is inexpressible. Therefore, such a direction of apophatic thought could be described as a move towards the positive.

Meanwhile, Jacques Derrida interprets the notion of *chōra* in Plato's *Timaeus*, in this way he represents another form of apophatic discourse without the reference to positivity. The platonic *chōra* (in Greek χώρα - place, region, space) in Derrida's philosophy is a quasi-category like *différance*, trace or archi-writing and it is interpreted as a “placeless place”, which signifies “gaps” as Impossibility of presence, and this, in turn, encourages to talk about religiosity and religious discourses without hope to experience a sacral sphere, but rather every religious system could be perceived as an integral part of the socio-cultural context. Thus, *via negativa* as a linguistic way, leading to the mystical experience of the Absolute in Plato's *Timaeus*, is complicated, because in this dialogue we find another method of non-speaking concerning the term of *chōra*. By analysing the term of *chōra*, Derrida shows the problem of the ontotheological image of God as a Hyper-Being: even if the tradition of negative theology focuses on the

inadequate of the language, when it aims to express Hyper-Being, however it has not exceeded, but has created the hierarchical model. Derrida highlights the division of apophatic discourse, which opens up a reflection of religiosity, when the religion is explained as a cultural phenomenon. Thus, what motivates to be religious is not necessarily a transcendental knowledge of the Truth. Therefore, the heterogeneity of apophatic language influences the reflection of religiosity.

The Problem

It should be remembered that *chōra* is perceived as something “illegal” in Plato’s *Timeaus*. In other words, the thinking of the *chōra* is marginalized and placed beyond legitimate thinking, whereas *hyperousiological* form of apophatic discourse conveys “legitimate” thinking. The term “hyperousiological” means talking about what is “beyond” being or “hyper” being. It is also the term used by John D. Caputo, Richard Kearney and Keith B. Putt. As Caputo notes, hyperousiological form of mystical theology becomes the dominant discourse, but there is another form as a choral negative talking about radically unrecognized Other or *différance* where everything is inscribed.

The term *chōra* in the philosophy of Derrida and his interpreter Caputo, becomes a reference point, revealing the division of apophatic discourse, where one form is a negative ontotheological talking about “Being beyond being”, and the other one - the discourse on the *chōra* as a radical unrecognized Other. For this reason, the dissertation is based on the ideas of Derrida and Caputo. The concept of *chōra*, which is associated with a negative discourse, is the basis of the dissertation, because, as Plato has already noted, it is impossible to think of *chōra* in terms of logical thinking, therefore, it remains an inexpressible and incomprehensible, as well as with heterogeneity of religious discourses and refusal a “privileged access to the Truth“. Whereas the hyperousiological form is related to “the epoch of the *logos*” when the experience of the transcendental dimension reveals itself as a knowledge of the Truth. In other words, the experience of Hyper-Being is perceived as guarantor of the knowledge. In the choral discourse a direct access to the Truth as an immediate knowledge is denied, but rather through the negative speaking of the *chōra* it is being disclosed that it is impossible *to know* what beyond the discourse is (even if such a possibility could be).

The choral form of negative discourse should be associated with the negativity in the language, when the values are defined through the difference and multiplicity of interpretations without “privileged access to the Truth”. In other words, the choral discourse becomes the condition of heterogeneity of other discourses, and for this reason, it is not a defined genre or model, but rather a quasi-genre or quasi-model, as the multiplicity of models are functioning within it. Therefore, the concept of *chōra* should not be perceived as antithesis to the concept of God. But if we refuse the dominant ontotheological image of God, we cannot say anything about the cognitive content of faith, because the choral form is related to the term of *unknowing*, which implies not only a denial of fixed knowledge, but also opens up the dichotomy between faith and religion.

The discourse on the *chōra* appears as a counterweight to the dominant form, which is based on the divine Authority and the subject's right to speak. The transcendental Truth could be compared with the Hyper-Being, whereas *chōra* appears as the unknowing, including various interpretations. However, *chōra* as the unknowing should not be understood as the opposition to the Truth, but rather the Truth is included by unknowing. It means that unknowing embraces the inadequacy of the language as an attempt to express the Truth, the *possibility* of mystics experiences, and the heterogeneity of religious discourses, when discourse cannot to be the guarantor of knowledge, but rather the interpretation. Finally, choral vision will be highlighted as a radical hermeneutics, which is inseparable from the dichotomy of religion and faith. But first it is necessary to highlight the problem of heterogeneity of apophatic discourse: *chōra* is functioning *already* in the apophatic discourse and causes a gap “from the inside”, and in this way it complicates an illusory integrity of apophatic discourse. The aim of this dissertation is to show the division of apophatic discourse, which leads to *chōra* as unknowing.

It can be said that the term *chōra* reveals a peculiar relationship between the deconstruction and the texts of mystics, when in both of them we find the importance of unknowing. However, the ontotheological image of God is closely related to the socio-cultural context, its structure and deeply rooted in it. The development of the term *chōra* focuses on the immanence without a “vertical” sight, and it is allowing to refuse a “privileged access to the Truth”, recognizing the importance of the multiplicity of

discourses and understanding, as well, that the immanence is by no means homogenous, but rather full of gaps, collisions and boundaries. In this way, the choral vision as a radical hermeneutics is covered with a veil of unknowing. In other words, the dissertation will seek to demonstrate that *chōra* as unknowing could prevent the reduction of the faith to a particular religious tradition or to the “only truthful” dominant discourse: if we do not know what the Truth is, then none of the religious discourses are false.

On the other hand, the dissertation is based on some ideas of Kearney, because the *chōra* appears as the possibility of divine revelation in Kearney’s interpretation, but at the same time *chōra* is associated with the destructive spheres. Thus, the *chōra* remains ambiguous: on the one hand, it is destructive, but on the other hand, it still remains as a “place” for divine revelation. It is because of this ambiguity, Kearney’s interpretation of *chōra* will be articulated as a double possibility of the language and divine revelation. Kearney’s ideas also help to analyze the imagination in the deconstruction, the interreligious dialogue and the role of *chōra* in it. However, taking into consideration the importance of unknowing, Kearney’s critical hermeneutics is opposed to the idea of radical hermeneutics. Kearney’s approach will be contrasted with the theorists of deconstruction, showing the radical atheological character of the *chōra* and as quasi-antithesis to the concept of God.

The Aim, Objectives and Main Claims in the Dissertation

The aim of the dissertation is to show how the apophatic discourse divides, by interpreting the concept of *chōra* and highlighting *chōra* as unknowing. The aim of the dissertation is achieved in the following objectives:

1. Revealing insufficiency and contradictions of the ontotheological model to highlight differences and similarities between the forms of apophatic discourse, and to show how the concept of the *chōra* influences division of apophatic discourse and how it allegedly becomes a “central category” in the apophatic discourse;

2. To show how the concept of the *chōra* includes a double possibility, and how it reflects the play between the theological and atheological concepts, highlighting *chōra* as the irreducible difference and radical Other;
3. To highlight the *chōra* as unknowing and to show how the concept of the *chōra* suspends knowledge, by showing choral vision as a radical hermeneutics, when homogeneous model is rejected.

The following statements are being defended in the dissertation:

1. The aim to experience a transcendental Being in the negative ontotheology remains as a need for knowledge at the same time, even if it is hidden in negative expressions;
2. The hyperousiological model is “included” in the *chōra*, because it is irreducible to any mode, discourse or system;
3. The concept of the *chōra* always involves two possibilities: on the one hand, *chōra* causes remodeling of structures in the socio-cultural sphere, but on the other hand, it remains the condition of extra-linguistic experience;
4. The concept of *chōra* neutralizes the concept of “experience”, and for this reason the question of the origin of religion remains complicated;
5. The apophatic discourse on the *chōra* is only an imaginary antithesis to the concept of God, because *chōra* within itself is an irreducible difference. Without it, the mirror play between the concepts would be impossible;
6. *Unknowing*, which is inseparable from the dichotomy of faith and religion, is the possibility of religious systems and their equivalently functioning discourses.

Previous Research on the Topic

As it has been mentioned before, the term of the *chōra* appears in Plato's philosophy. It is indeed a mysterious concept, so there is no single interpretation of this concept. Concerning the different interpretations of the *chōra* it is worth mentioning the *Chorology - On Beginning in Plato's Timaeus* by John Sallis. The passage 52 a-d of Plato's *Timaeus* is identified as chorology by Sallis. According to Sallis, *chōra* paradoxically presents itself through imprints and traces, which are inseparable from the

movement. The *chōra* appears as an unstable and moving “kind”, which the metaphysics is based on. In other words, according to Sallis, there are two sides of the beginning: the first beginning is a creation of the world, and the other one, meanwhile, is the condition of the first beginning, and the latter is “inscribed” in the *chōra*. For this reason, Sallis claims that the origin of metaphysics is the end in the chorology at the same time.

Nicoletta Isar highlights the term “motional presence”, which expresses the concept of *chōra*. It can be said, that both Sallis and Isar are proving their point of view considering *chōra* as a movement which is indicated by the metaphor of “sieve” in Plato’s dialogue (52e-53a). Isar claims that the concept of *chōra*, which means “region” or “place” is associated with the verb *chōréō*, which has two meanings: on the one hand, it means “to give way”, “to make a room for another”, but on the other hand, the word *chōréō* expresses a movement, “to go forward”, “to retreat”, or “recede”, in both cases it is generating a particular kind of space. Isar notes, that the platonic concept of *chōra* is transforming inside the Byzantine culture, when the *chōra* is perceived as a space for Incarnation. In other words, *chōra* is referred to the “place” for the Word-Christ. In this way, Isar highlights the term “Byzantine chorography”, which indicates the inscription in the sacred space.

Kearney’s interpretation of the concept of *chōra* is closely connected to the Byzantine chorography, because, as it has already been mentioned, the *chōra* is perceived as a possibility for a divine revelation in Kearney’s philosophy. For this reason, this approach serves in terms of *chōra* as a double passibility of language and extra-linguistic dimension. Another researcher, whose attitude is close to Kearney, is John P. Manoussakis who reveals *chōra* as a possible alternative to logocentrism. The classical approach is represented by Charles P. Bigger who interprets the *chōra* as the opposition to the Idea of Good.

Catherine Keller, in her work *The Face of the Deep: A Theology of Becoming*, the concept of *chōra* is associated with the biblical *tohu bohu* – a chaos before the creation and the *tehom*, which means the abyss or the deep, opening up the “place” for becoming. It can be said, that this interpretation appears as a counterweight to a patriarchal theology. On the one hand, the *chōra* as *tehom* or dark abyss escapes from

the patriarchal frame, and, on the other hand, the creation of the world is impossible without the feminine abyss.

Julia Kristeva on the basis of theories of Jacques Lacan, highlights the *chōra* as an unconscious or subconscious element belonging to the semiotic sphere, which is different from the symbolic dimension, however, the subject is created in the semiotic field along with the symbolic order where the subject gets involved in. In other words, the *chōra* appears as the maternal sphere, from which the subject emerges. Based on the interpretation of Kristeva, when the *chōra* is perceived as a generator of symbolic order, Dragan Stanisevski develops the idea of *polytopian chōra* as opposed to the classical utopia, which is limited by the single perfect vision of society, whereas *polytopian chōra* is associated with heterogeneity, which does not belong to a single vision. It means that the utopian vision can occur in several places at the same time. In this way, the *chōra* becomes a condition of social transformations and creativity. Michael C. Souders on the basis of deconstruction theory claims that the *chōra* is the possibility of event without any metaphysical expectations. In other words, *chōra* is the promise of “something new”.

It can be said, that the deconstruction theorists have showed the “gap” which is associated with the *chōra* as a dichotomy between experience and language. In this dissertation the “gap” is interpreted as in relation to the refusal of “privileged access to the Truth”. In other words, the aim of dissertation is to look for a model that would reflect the multiplicity rather than a homogeneous system based on the privileged knowledge.

Derrida's essay *Khōra* became an inspiration for the development of this research. A lot of attention is paid to Derrida's works, where he focused on the deconstruction interface with the apophatic theology: “Sauf le Nom (Post-Scriptum)”, „How to Avoid Speaking: Denials”. (*Comment ne pas parler: Dénégations*), and “Faith and Knowledge: The Two Sources of 'Religion' at the Limits of Reason Alone”. (*Foiet Savoir: Les deux sources de la ' religion' aux limites de la simple raison*). The works of Caputo had a great impact on the topics of this dissertation: *The Prayers and Tears of Jacques Derrida – Religion Without Religion*, *The Weakness of God– A Theology of the Event*, *The Insistence of God – A Theology of Perhaps*, *On Religion*, *Deconstruction in a Nutshell: A Conversation with Jacques Derrida*, *What Would Jesus Deconstruct?: The*

Good News of Postmodernism for the Church, Radical Hermeneutics: Repetition, Deconstruction and the Hermeneutic Project, More Radical Hermeneutics: On not knowing who we are. The dissertation is also based on the following works of Kearney's : *The God who May Be: A Hermeneutics of Religion, Strangers, Gods and Monsters: Interpreting Otherness.*

Franke has analyzed the apophatic discourse in both classical and contemporary philosophy. Mary-Jane Rubenstein, Denys Turner, Arthur Bradley, Thomas A. Carlson and Michael A. Sells highlighted the distinction between the apophatic *theory*, stating the unspeakable Transcendence, and apophatic *discourse*, manifesting as telling unspeakable. Kevin Hart claims that deconstruction is not the form of negative theology, but the latter is a form of deconstruction and in this way tries to emphasize the mystical theology as anti-metaphysical. Gregory P. Rocca has studied the classical apophatic, especially, the discourse of Thomas Aquinas. Graham Ward, Leo Sweeney and Rodolphe Gasche highlighted the division of apophatic discourse in Derrida's deconstruction.

Rita Šerpytytė has researched apophatism as nihilism. The philosopher has written the scientific monograph *Nihilism and Western Philosophy*, which deals with the ideas of both classical and contemporary philosophy, developing the philosophical analysis of nihilism, highlighting the heterogeneity of nihilism and the latter is revealed as a historical phenomenon and speculative “event”. Agnė Budriūnaitė has highlighted the apophatic character of mystical experience and the question of Nothingness and Emptiness in her monograph *The Dialectics of Love and Death*.

There are more Lithuanian publications concerning the apophatic thinking, e.g. Tomas Sodeika (2008, 2009) and Virginijus Gustas.

Novelty of the Dissertation

The Lithuanian research is not rich in philosophical analysis on the apophatic discourses and also it has not been given much attention to the concept of *chōra*, interpreting the ideas of deconstruction theorists or other authors. The dissertation will show that a radical atheological *chōra* is an integral part of the “weak” post-metaphysical thinking in the religious philosophy of Derrida and Caputo.

Methodology of the dissertation

The methods of hermeneutical and comparative analysis are applied in the dissertation. The hermeneutical method is necessary for interpreting the ideas of the authors and highlighting the importance of the multiplicity of interpretations. The comparative analysis is important in analyzing the forms of the apophatic discourse.

Object of the dissertation

The dissertation focuses on the division of the apophatic discourse caused by the *chōra*, and, on the other hand, develops the concept of the *chōra* as the radical Other, and the latter will be revealed as a condition of the heterogeneous vision, when each discourse is perceived as an equivalent functioning among the others. The three main parts of the dissertation reflect the thought shift from the analysis of division of the apophatic discourse and the interpretation of the *chōra* to the choral vision.

Structure of the dissertation

Structure of the dissertation consists of three parts (each part is briefly summarized), conclusions and bibliography. In part I, by introducing to the deconstructionistic *chōra* and its influence to the ontotheological logocentric model it reveals the latter's insufficiency (Chapter 1.1). The problem of the apophatic discourse and its functioning is highlighted, showing the relationship between the deconstruction and negative theology (Chapter 1.2), revealing the quasi-categories of *différance* and *chōra*, showing that ontotheology is already inscribed into these quasi-categories, which do not belong to the ontotheological system, intertwined with knowledge through the mediation of the *logos*. That leads to the division of apophatic discourse (Chapter 1.3). First of all, the hyperousiological form is being analyzed (Section 1.3.1). By analysing the legitimated hyperousiological form, it is showed that this form is heterogeneous “inside”, which is maintained by the certain contradictions - on the one hand, by the endless negative definitions of God, and on the other hand, by using the concept of God, all these definitions tend to be eliminated from the discourse as insufficient, but at the

same time they sustain the concept of God. It is important to note, that the conception of Oneness complicates the hyperousiological form, because it functions in the metaphysical hierarchical order, but, on the other hand, the term Oneness does not belong to the hierarchical structure.

The choral form (Section 1.3.2) as a non-speaking of “placeless place” brings out the metaphors, which describe the *chōra* and cannot be regarded as imperfectly expressing the eternal Being, but rather show the mirror play, when the metaphors are changing each other without referring to the Source, but appearing as an immanent play. It means that the choral discourse is a quasi-model which is irreducible to a particular genre or form, because there is no universal concept, but rather it is an “abyss” as the “third” kind of discourse between the *mythos* and the *logos*. In this way, the choral quasi-model becomes the possibility of multiplicity of paradigms, when there is no dominant discourse. So we face the problem of limits by showing that the single boundary between the world and the divine presence can be discussed in the ontotheological system. (Chapter 1.4) According to Caputo, there is a dichotomy between the maximalists and minimalists, when the ontotheological hyperousiological model expresses the vision of maximalists as the aim to overcome the limit, whereas the position of minimalists as a choral quasi-model is dealing with the limits in the immanence field. It means, that the *chōra* as a “gap” establishes the multiplicity of limits, when instead of overstepping a single limit, we encounter with another one. It highlights Caputo’s phenomenology of anonymity as a perception of the given without the request to know what or who is beyond the limit.

Part II focuses on the interpretation of the concept of *chōra*. The aim of this part is to show that the *chōra* as a *différance* should be perceived as an irreducible *difference in itself*. First of all, the “gap” between the language and experience is showed, so the problem of religious origin remains undecidable in the deconstruction. However, the *chōra* includes a double possibility of the language and extra-linguistic dimension, but *chōra* is not able to experience itself, and for this reason *chōra* is described as *experience of inexperience* (Chapter 2.1). The *chōra* is interpreted as a mirror, which reflects the play between the theological (God) and atheological (*chōra*) concepts, but it is important to say, that *chōra* is an irreducible to the play. (Chapter 2.2). This inevitably leads to a reflection of the *chōra* as a radical Other, whom one can neither

imagine, nor pray for. On the other hand, the *chōra* opens up the possibility for each prayer and rejects the dogmatism or anthropomorphic images, which are applied for Deity (Chapter 2.3). Finally, the *chōra* as an “abyss” is associated with death, when a single limit between the giver and recipient is erased in the religious sacrificial act, or more specifically, an illusory limit is revealed, because the radical Other, death or *chōra* signifies the Impossibility of the access to the Transcendental dimension (Chapter 2.4).

Part III discusses the progress of Western philosophy from the sacred to the post-secular one, according to Caputo. In this way, the dichotomy between faith and religion is emphasized. The difference between faith and religion appears as a condition for the development of choral vision, when religions are perceived as embodied in the historical background, whereas faith is beyond the historicity (Chapter 3.1). The main idea, which is named as the “situation of unknowing”, (Chapter 3.2) demonstrates the importance of radical hermeneutics. The radical hermeneutics is highlighted as a sphere of unknowing, when it is not known which interpretation is right, and there is no intension to know what the Truth is and what is the best to convey this Truth (Section 3.2.1). This does not mean that radical hermeneutics is renunciation of the Truth, but rather it should be perceived as a refusal of “privileged access to the Truth”. The radical hermeneutics appears as the openness to different interpretations, recognizing that Truth is unknowable. It should also be noted, that the radical hermeneutics is opposed to Kearney’s critical hermeneutics as an effort to identify revelation.

The lack of choice between the theological (God) and radical atheological (*chōra*) concepts is being discussed (Section 3.2.2). The choral “logic of oscillating” based on the deconstructionistic undecidability appears as a space of the radical hermeneutics, when the choice between two concepts is impossible. The *chōra* reflects the play between the theological and atheological concepts and opens up unknowing, when the possibility of something or someone remains beyond the language, therefore, the situation of unknowing as a radical hermeneutics is a condition of different models of communication. However, Kearney’s necessity to choose God or *chōra* opposes to the undecidability.

Finally, the possibility of the interreligious dialogue is being discussed and it becomes the languages of *chōra* (Chapter 3.3). At the end of this research, the “religion” of unknowing is connected with the deconstructionistic apocalypse without

apocalypse itself (Chapter 3.4). It could be called the openness to interpretations, when instead of reaching a total reality as the end of historical events we never get the end, because we find ourselves in a certain situation and in a particular conceptual framework. Thus, if there is no apocalypse as the unveiling of the Truth, there is always a situation of unknowing, and the *chōra* retains faith as irreducible to cognitive content.

Conclusions

1. The forms of apophatic discourse are not isolated from each other as tough oppositions, but rather the choral discourse appears like an alternative to the dominant hyperousiological form.
 - The contradictions found in the hyperousiological form. On the one hand, there is a central concept of God, which denies the features attributed to God, and, on the other hand, these features allow the concept God to function in the discourse. In other words, it is impossible to say anything about the mysterious term God, without referring to the already familiar characteristics.
 - The term *chōra* cannot be considered as a center, because the *chōra* refers to the space, which embraces the multiplicity of models. There is no choral model as the centered system. For this reason, there is no centered beginning and organized movement of meanings towards the all fulfilling end. That is why it is possible to talk about the multiplicity of discourses, models and structures, without willing to reach the organized completeness.
 - Two negative forms of discourse – hyperousiological and choral appear as the effort of not to speak an unspeakable, but at the same time never avoiding to speak. So in the choral form the contradiction can be also found, when it is still being discussed on what is inexpressible and unthinkable: the mysterious concept of *chōra*. However, unlike talking about a Hyper-Being, while talking on the *chōra* it does not aim to denounce the language as an inadequate, but rather the quasi-centrality of *chōra* creates the possibility of the new meanings and metaphors.
2. The development of research from the division of apophatic discourse to the atheological *chōra* has revealed that the *chōra* is not a divine presence, but it opens up the faith without the cognitive content. That is why, the heterogeneity of *chōra* as a radical Other allows to perceive that there are many interpretations of God's name, which is reflected in the discourse of prayer. The perception of the *chōra* as a pre-linguistic interval appears as a double *possibility* of the language and extra-linguistic dimension. Even if the *chōra* does not refer to what is “beyond”, however, *the*

possibility is inscribed within it. The heterogeneity of the *chōra* like a mirror reflects the oppositions. In this way, the play between the theological and atheological concepts is included in the *chōra*. Thus, it is not necessary to decide which concept - theological or atheological one to choose, because the atheological concept involves a doubt on the ‘uniqueness’ of the theological concept and the theological concept itself, in turn, is inseparable from a specific terminology.

3. The unknowing seems to be crucial in refusing the dominant discourse as the only “truthful” paradigm. This approach is based on the lack of choice between the theological and atheological concepts in the *chōra*. Both theological and atheological concepts already function in the discourse, therefore, the theological concept does not guarantee a privileged knowledge, but on the contrary – a particular knowing already lies within the models of the language. Thus, there is no privileged position granted by the external Authority.

- *Chōra* as unknowing destroys the organized wholeness and complicates beliefs in one system. For this reason, the unknowing may cause the equivalent co-existence of the religious discourses. On the other hand, that, what could be in the extra-linguistic sphere remains unknown and inaccessible, and the origin of religion is still an unsolved problem. By the idea of the *chōra* as unknowing, the reality is perceived as a kind a web of discourses, cultural and religious traditions without beginning and end: the immanent dimension remains incomplete, and therefore, we do not know where the beginning or the end of the discourses is (if it in general can be).
- The choral vision can be seen as lying in the double motion: it seems unrealized, but it has failed *at the same time*. The choral vision as a radical hermeneutics, which can be described as a dynamic process of dissemination of interpretations, portrays the disruption of homogenous model, when the “religion” is functioning among the other religions: if it seems that a particular religious system is dominant, however, the *chōra* as unknowing reveals the dominant system as groundless. Meanwhile, the belief in an authoritative Truth can be a consequence, when the religious discourse is equated with the pure experience (if such an experience could happen). The *chōra* as “antidote” for a dogmatism and

fanaticism is “poisoning” the beliefs in a certainty of the knowledge and opening the unaffected space for unknowing and the endless question “who are we?” or “what is the world like?”, and at the same time it stimulates the faith in unnamed Other, which is free from any system.

Publications

1. Rudžianskaitė I., Budriūnaitė A. „Mistinė Vienio patirtis Plotino ir L. Wittgensteino filosofijoje“ *Soter: Journal of Religious Science*. 2012. 43 (71). ISSN 1392-7450. p. 23-37.
2. Rudžianskaitė I. „Sąvokos *chōra* permaštymas Derrida filosofijoje: tikėjimo be ontoteologijos dominavimo galimybė“ *Problemos: Research Papers*. 2014 (85). ISSN 1392-1126. p. 118-129.
3. Rudžianskaitė I. „Nemetafizinė Zhuangzi tikrovės sampratos interpretacija arba kas bendro tarp *Dao* ir Derrida *différance* kvazikategorijos?“ *Culturology. Vol. 19. East-West: Comparative Studies XIII*. Ed. A. Andrijauskas. Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2014. ISBN 978-9955-868-73-6. p. 190-202.
4. Rudžianskaitė I. „Dievas, kuris gali sugrįžti: anateizmo samprata Richardo Kearney religijos hermeneutikoje“ *Soter: Journal of Religious Science*. 2015. 55 (83). ISSN 1392-7450. p. 9-25.
5. Rudžianskaitė I. „Mistinės patirties verbalizavimo problema pagal Agnę Budriūnaitę arba ką apima visa apimanti patirtis“ // *Soter: Journal of Religious Science*. 2017. 61 (89). ISSN 1392-7450. 9-22 psl.

Presentations at conferences

1. Rudžianskaitė I. “The Possibility of Interreligious Dialogue in the “Place without Place” according to J. Derrida”. International Interdisciplinary Scientific Conference *Interreligious Dialogue and Religious Syncretism*, May 3-4, 2013, Kaunas
2. Rudžianskaitė I. “Mistinės patirties fenomenas: anapus kalbos ar kalbos ribose?” Interdisciplinary Conference: *Empiriniai ir teoriniai mistiциzmo tyrimai*, organized by Lithuanian Association for Humanistic Psychology and VMU Department of Philosophy, May 11, 2013, Kaunas
3. Rudžianskaitė I. “Nemetafizinė Zhuangzi tikrovės sampratos interpretacija arba kas bendro tarp *Dào* ir Derrida *différance* ‘o kvazikategorijos?” 12th National Conference *Rytai-Vakarai: antropologiniai ir etnopsichologiniai kultūros tipų tyrinėjimai*,

organized by Lithuanian Culture Research Institute, October 26, 2013, Vilnius (published)

4. Rudžianskaitė I. “The Synthesis of Intellectuality and Spirituality in Swami Vivekananda’s Philosophy of Oneness”. International Interdisciplinary Scientific Conference *Christian World and East Asian Traditions: Symbols, Concepts, Practice* September 18-20, 2014, Kaunas

5. Rudžianskaitė I. „Svamio Vivekanandos Vienio filosofijos aktualumas Vakarų pasaulyje: „racionalios religijos“ galimybė“. 13th National Conference *Rytai-Vakarai: kultūrų sankirtos*, organized by Lithuanian Culture Research Institute and Vilnius University, Centre of Oriental Studies, November 15, 2014, Vilnius

6. Rudžianskaitė I. “Religinės patirties verbalizavimo problematika“. Seminar of VMU research cluster “Studies of Religion and Culture” *Religija ir kultūra VDU*, June 2, 2016, Kaunas

Ieva Rudžianskaitė - obtained a Bachelor’s degree in Theology in 2010 at Vytautas Magnus University, studied in Practical Philosophy and obtained a Master’s degree in Philosophy in 2012 (Vytautas Magnus University). 2012-2016 – a PhD student in Philosophy at Vytautas Magnus University.

Temos aktualumas

Apofatinio diskurso funkcija pirmiausia pasireiškia kaip pačios kalbos neadekvatumo išryškėjimas, t. y. apofatinis, ar kitaip tariant, negatyvusis diskursas (gr. *ἀπόφασις* – nesakymas, neigimas) yra prieštaringas žodžių junginys, nes juo nurodomas kalbos „išsekimas“ kaip negebėjimas funkcionuoti, negebėjimas „kažką“ pasakyti, sykiu vis tiek kalbant apie tai, kas neišreiškia. Klasikinėje Vakarų filosofijoje toks kalbinės raiškos „negebėjimas“ išreikšti pasirodo mąstant apie *gryną*, transcendentalinę Virš-Būtį. Pavyzdžiui, Platono Gėrio Idėja pranoksta kalbinį pasaulį. Tokie tyrinėtojai kaip Williamas Franke įsitikinę, jog vėlyvosios Antikos, viduramžių bei vėlyvųjų viduramžių apofatinės minties fundamentas ir yra platonizmas, kurio variacijas aptinkame įvairių *via negativa* mąstytojų darbuose.

Tuo tarpu XX-ojo amžiaus mąstytojai atsigręžia į patį pasaulį, jame tvyrančius sąryšius ir parodo, jog ne tik kalbėjimas apie Absoliutą prasideda nuo negatyvaus minties judesio kaip bet kokio išankstinio *žinojimo* suspendavimo, bet ir pasaulio fenomenai pasirodo neįspraudžiami į „savaimę suprantamas“ definicijas. Vis dėlto kalba, net jei ji ir negatyvi, vis tiek funkcionuoja suvokimo procesuose. Taigi apofatinė kalba paradoksaliai skatina grįžti prie kalbėjimo ir apmąstymo to, apie ką mėginama kalbėti. Tačiau neretai *via negativa* mąstytojų darbuose aptinkame kalbėjimą apie betarpišką absoliučios tikrovės patirtį, t. y. viltį tiesiogiai patirti tai, kas yra neišreiškia. Todėl tokią apofatinės minties kryptį galima apibūdinti kaip judėjimą pozityvumo link.

O štai Jacques'as Derrida, interpretuodamas Platono dialoge *Timajas* esančią sąvoką *chōra*, galima sakyti, parodo kitą glūdinčią apofatinio kalbėjimo formą be nuorodos į pozityvumą. Platoniškoji *chōra* (gr. *χώρα* – vieta, kraštas, erdvė), kuri Derrida filosofijoje tampa dar viena kvazi-kategorija greta *différance*'o, pėdsako ar archi-rašto yra interpretuojama kaip *beviētē vieta*, kuria nužymimi „įtrūkia“ „plyšiai“ kaip patirties prezencijos Neįmanomybė, o tai, savo ruožtu, skatina kalbėti ir apie religišumą bei religinius diskursus be vilties atsiderinti sakralioje plotmėje, bet veikiau traktuoti kiekvieną religinę sistemą kaip neatsiejamą nuo sociokultūrinio konteksto. Taigi *via negativa* kaip kalbinė priemonė, vedanti į mistinę Absoliuto patirtį, Platono dialoge *Timajas* yra sukomplikuojama, nes šiame dialoge atrandame dar vieną ne-

kalbėjimo metodą apie sąvoką *chōra*. Analizuodamas *chōros* sąvoką, Derrida parodo ontoteologinio Dievo kaip Virš-Būties įvaizdžio funkcionavimo problematiką: net jei ir negatyviosios teologijos tradicijoje kalbėjimas laikomas neadekvačiu Virš-Būčiai išreikšti, vis dėlto šis įvaizdis nepranoksta hierarchinės tvarkos modelio ir netgi jį kuria. Derrida išryškina apofatinio diskurso skilimą, kuris atveria ir religiško apmąstymą tarsi iš „išvirkščiosios pusės“, t. y. tai, kas motyvuoja būti religingu nebūtinai yra transcendentalinis Tiesos pažinimas, bet veikiau pati religija apmąstoma kaip kultūrinis fenomenas. Todėl apofatinės kalbos nevienalytiškumas įtakoja ir religiško apmąstymą.

Problema

Reikėtų prisiminti, jog Platono *Timajuje chōra* suvokiama kaip kažkas „neteisėto“. Kitaip tariant, *chōra* patalpinama legitimuoto mąstymo „užribyje“, o „teisėtą“ mąstymą perteikia *hiperousiologinė* apofatinio diskurso forma – kalbėjimas apie tai, kas yra „anapus būties“ ar „aukščiau“ už būtį. Terminas „hiperousiologinis“ (gr. *ὑπερ*– virš; *οὐσία* – būtis, substancija; *λόγος*– žodis, kalba, mąstymas), pasirinktas atsižvelgiant į Johno D. Caputo tyrinėjimus, kuriuose kalbėjimo apie Dievę metodą ontoteologijoje jis apibūdina kaip hiperousiologinį (angl. *hyperousiological*). Taip pat šį terminą vartoja Richardas Kearney, Keithas B. Puttas. Kaip pastebi Caputo, būtent hiperousiologinė forma mistinėje teologijoje ir tampa vyraujančiu diskursu, kai kalbama apie Dievą, esantį virš būties. Tačiau pasirodo ir kita forma – chorinė kaip negatyvusis kalbėjimas apie radikaliai neatpažintą Kitą, ar *différance*’ą kuriame viskas įrašoma¹.

Sąvoka *chōra* Derrida ir jo interpretatoriaus Caputo filosofijoje, tampa atskaitos tašku, akcentuojant apofatinio diskurso išsišakojimą, kai viena forma yra klasikinės negatyviosios ontoteologijos kalbėjimas apie „Būtį anapus būties“ ir kita – diskursas apie *chōrą* kaip radikaliai neatpažintą Kitą. Dėl šios priežasties disertacijoje remiamasi Derrida bei Caputo idėjomis. Šio tyrimo ašis ir yra sąvoka *chōra*, kuri susijusi tiek ir su negatyviuoju diskursu, nes kaip jau nurodo ir Platonas apie ją neįmanoma samprotauti remiantis loginiu mąstymu, taigi ji lieka neišreiškia bei nesuvokiama, tiek ir su

¹Plg. Caputo D. J. “Returning Mystical Theology to the Trace: A Response to Carlson”. *Cross and Khora– Deconstruction and Christianity in the Work of John D. Caputo*. Ed. Zlomislis M. Wipf and Stock Publishers. 2010.

religinių diskursų heterogeniškumu, kai atsisakoma privilegijuoto žinojimo Tiesos atžvilgiu.

Tuo tarpu hiperousiologinė forma, sietina su „*logoso* epocha“, kai transcendentalinės plotmės patyrimas atsiskleidžia kaip Tiesos pažinimas. Kitaip tariant, Virš-Būties patirtis suvokiama esanti ir žinojimo garantas. O choriniame diskurse atsisakoma bet kokios tiesioginės prieigos prie Tiesos kaip betarpiško pažinimo siekio, veikiausiai pasitelkiant negatyvųjį kalbėjimą apie *chōrą*, atskleidžiama, jog neįmanoma *sužinoti* kas glūdi anapus diskurso (net jei tokia galimybė ir gali būti).

Chorinė negatyvaus diskurso forma, turėtų būti siejama su negatyvumu, glūdinčiu pačioje kalboje, kuomet reikšmės apibrėžiamos per skirtumą su kitomis bei interpretacijų daugialypiškumu, kurios mums neatveria jokios „privilegijuotos prieigos prie Tiesos“. Kitaip tariant, chorinis diskursas tampa ir kitų diskursų heterogeniškumo sąlyga, dėl šios priežasties jis nėra apibrėžtas žanras ar modelis, bet veikiausiai kvazi-žanras ar kvazi-modelis, nes jame funkcionuoja daugybė modelių. Todėl ir sąvoka *chōra* neturėtų būti laikoma „Dievo“ koncepto antiteze. Tačiau jei atsisakome dominuojančio ontoteologinio Dievo įvaizdžio, nieko negalime pasakyti apie *pažintinį* tikėjimo turinį, nes chorinė forma, labiau sietina su *nežinojimo* terminu, suponuojančiu ne tik fiksuoto žinojimo atsisakymą, bet ir atveriantį tikėjimo bei religijos dichotomiją.

Kalbėjimas apie *chōrą* pasirodo kaip atsvara įsigalėjusiai vienai formai, kuri grindžiama dieviškojo Autoriteto „balsu“ ir subjekto teise prabilti. Kitaip tariant, jei transcendentalinė Tiesa galėtų būti sugretinama su Virš-Būtimi, tai *chōra* – su nežinojimu, apimančiu įvairias interpretacijas. Vis dėlto *chōra* kaip nežinojimas neturėtų būti suprantama esanti priešingybė Tiesai, veikiausiai į nežinojimą įtraukiama ir pati Tiesa. Tai reiškia, jog nežinojimas jima tiek ir apofatinį diskursą, kuriame išryškėja kalbos neadekvatumas, bandant išreikšti Tiesą, tiek ir mistikų patirties *galimybę*, kai nežinoma, bet ir neneigiama, jog tokia patirtis gali įvykti bei religinių diskursų heterogeniškumą, suvokiant, jog nei vienas diskursas negali būti laikomas pažinimo garantu, bet veikiausiai interpretacija. Galiausiai vis labiau plėtojant *chōros* kaip nežinojimo sampratą, disertacijoje bus išryškinama chorinė vizija *radikaliosios hermeneutikos* pavidalu, kurioje didžiulę svarbą įgauna religijos ir tikėjimo skirtis. Tačiau pirmiausia būtina išryškinti apofatinio diskurso heterogeniškumo problematiką: *chōra* sukelia įtrūkį apofatiniame diskurse „iš vidaus“, nes ji neišvengiamai *jau*

funkcionuoja, „ardanti“ jo tariamą vientisumą. Tai ir yra šios disertacijos užmojis – parodyti apofatinio diskurso skilimą, kuris veda prie *chōros* kaip nežinojimo sampratos.

Galima sakyti, jog būtent sąvoka *chōra* parodo ir savitą santykį tarp dekonstrukcijos ir mistikų tekstų, kai tiek ir dekonstrukcijoje, tiek ir mistikų mokyme aptinkame nežinojimo svarbą. Kitaip tariant, jau ir mistikų tekstuose galima aptikti apofatinio diskurso nevientisumą, kurį ir lemia nežinojimas. Tačiau ontoteologinis Dievybės įvaizdis yra glaudžiai susijęs su sociokultūriniu kontekstu, jo struktūra ir giliai joje įsišaknijęs. O tolimesnė sąvokos *chōra* plėtotė šioje disertacijoje leidžia susikoncentruoti ties imanencija be „vertikalaus“ žvilgsnio, t. y. atsisakant privilegijuotos pozicijos Tiesos atžvilgiu, pripažįstant diskursų daugialypiškumo svarbą bei suvokiant, jog imanentinė plotmė jokia būdu nėra vientisa, veikiau kupina „įtrūkių“, susikirtimų, ribų. Taip turėtų išryškėti chorinė vizija kaip radikalioji hermeneutika, kuri tarsi uždengiama nežinojimo šydu. Kitaip tariant, disertacijoje bus siekiama parodyti, jog *chōros* kaip nežinojimo samprata galėtų užkirsti kelią tikėjimo redukavimui į konkrečią religinę tradiciją ar „vienintelį teisingą“ dominuojantį diskursą: jei nežinome kas yra Tiesa, vadinasi, nei vienas religinis diskursas negali būti laikomas klaidingu.

Kita vertus, disertacijoje nemažai remiamasi ir Kearney idėjomis, nes *chōra* Kearney interpretacijoje pasirodo kaip dieviškojo apreiškimo galimybė, bet sykiu susiejama ir su destruktyviomis sferomis. Taigi *chōra* išlieka dviprasmiška: viena vertus, destruktyvi, kita vertus, išlieka kaip „vieta“ dieviškajam apreiškimui. Būtent dėl šio dviprasmiškumo Kearney požiūris bus artikuliuojamas, kalbant apie *chōrą* kaip dvigubą – kalbos ir dieviškojo apreiškimo galimybę, o taip pat kalbant ir apie vaizduotę dekonstrukcijoje, *chōros* vaidmenį joje bei tarpreliginį dialogą. Tačiau atsižvelgiant į nežinojimo svarbą, Kearney kritinė hermeneutika bus supriešinama su radikalsios hermeneutikos idėja, o taip pat šio mąstytojo požiūris bus priešpastatomas dekonstrukcijos teoretikams, grindžiant radikalų *chōros* ateologiškumą bei pastarąją kaip kvazi-antitezę „Dievo“ konceptui.

Disertacijos tikslas, uždaviniai ir ginamieji teiginiai

Disertacijos *tikslas* yra parodyti kaip skyla apofatinis diskursas, interpretuojant sąvoką *chōra*, išryškinant *chōraq* kaip nežinojimą.

Disertacijos tikslas įgyvendinamas šiais *uždaviniais*:

1. Atskleidžiant ontoteologinio modelio nepakankamumą ir prieštaravimus, išryškinti apofatinio diskurso formų skirtumus bei panašumus bei parodyti kaip sąvoka *chōra* įtakoja apofatinio diskurso skilimą ir kaip ji jame tampa tarsi „centrine kategorija“;
2. Parodyti kaip sąvoka *chōra* ėima dvigubą galimybę ir kaip joje atsispindi teologinio / ateologinio konceptų žaismas, išryškinant *chōraq* kaip neredukuojamą skirtumą bei radikaliai Kitą;
3. Išryškinti *chōraq* kaip nežinojimą, t. y. parodyti kaip pasitelkiant sąvoką *chōra* suspenduojamas žinojimas, išryškinant chorinę viziją radikaliosios hermeneutikos pavidalu kaip homogeniško modelio atsisakymą.

Disertacijoje ginami šie teiginiai:

1. Siekis patirti transcendentalinę Būtį negatyviojoje ontoteologijoje tuo pat metu išlieka ir kaip žinojimo poreikis, net jei jis ir uždangstomas negatyviomis raiškos formomis;
2. Hiperousiologinis modelis išlieka „įtrauktas“ į *chōraq*, nes pastaroji nesureduojama į jokią režimą, diskursą ar sistemą;
3. Sąvokoje *chōra* visuomet slypi dviguba galimybė: viena vertus, *chōra* sukelia ir įtakoja struktūrų persitvarkymą sociolingvistinėje plotmėje, kita vertus, ji išlieka ir virš-kalbinio patyrimo sąlyga;
4. Sąvoka *chōra* neutralizuoja „patirties“ konceptą, todėl religijos kilmės klausimas išlieka neaiškus;
5. Apofatinis kalbėjimas apie *chōraq* yra tik tariama antitezė „Dievo“ konceptui: pati sąvoka *chōra* yra neredukuojamas skirtumas. Jei nebūtų neredukuojamo skirtumo, veidrodinis žaismas tarp konceptų būtų neįmanomas;
6. *Nežinojimas* yra religinių sistemų bei jų diskursų lygiavertiško funkcionavimo galimybė, kuri neatsiejama nuo tikėjimo ir religijos dichotomijos.

Temos iširtumas pasaulyje ir Lietuvoje

Kaip jau buvo minėta, sąvoka *chōra* pasirodo Platono filosofijoje. Tai išties mįslinga sąvoka, todėl nėra vieningo požiūrio kaip šią sąvoką interpretuoti. Kalbant apie įvairias *chōros* interpretacijas verta paminėti Johno Sallis'o veikalą *Chorologija: Apie pradžią Platono Timajuje* (*Chorology – On Beginning in Plato's Timaeus*). Platono *Timajaus* 52 a-d pasažą Sallis'as identifikuoja kaip chorologinį². Anot Sallis'o *chōra* paradoksaliai save prezentuoja per judėjimą: *chōra* prezentuoja save per pasireiškiančius įspaudus, pėdsakus, kurie ir yra neatsiejami nuo judėjimo. Taip pat *chōra* pasirodo esanti nestabili, judanti „rūšis“, grindžianti ir metafiziką. Kitaip tariant, anot Sallis'o, yra tarsi dvi pradžios: viena – pasaulio kūrimas, o kita tampa pirmosios sąlyga, kai pastaroji tarsi „įrašoma“ į *chōrą*. Dėl šios priežasties Sallis'as tvirtina, jog chorologijoje metafizikos pradžia sykiu yra ir jos pabaiga³.

Remdamasi Sallis'o interpretacija, Nicoletta Isar išryškina „judančiosios prezencijos“ (angl. *motional presence*)⁴ sampratą, kurią ir išreiškia *chōra*. Galima sakyti, jog tiek ir Sallis'as, tiek ir Isar savo požiūrį grindžia, atsižvelgdami į *chōrą* kaip judėjimą, kurį nurodo „rečio“ metafora Platono dialoge (52e-53a), kuomet rėtis sijoja į įvairias kryptis „pradų rūšis“. Isar teigimu, sąvoka *chōra*, kuri reiškia „regioną“ ar „vietą“ siejama ir su kitu žodžiu *chōréō*, o pastarasis jima dvi reikšmes: viena vertus, gali reikšti „kelio“ ar „vietos“ kažkam suteikimą ir, kita vertus, gali išreikšti judėjimą, ėjimą, pirmyn arba atsitraukimą, nutolimą, tačiau bet kokių atveju nurodo tam tikros erdvės generavimą. Kaip pažymi Isar, platoniškosios *chōros* samprata transformuojasi Bizantijos kultūroje, kai *chōra* suvokiama kaip erdvė Inkarnacijai, kitaip tariant, siejama su „vieta“, skirta Žodžiui-Kristui. Taip Isar išryškina „bizantiškos chorografijos“ terminą, nurodantį įrašą šventoje erdvėje⁵.

Bizantiškam požiūriui ypač artima Kearney *chōros* interpretacija, nes, kaip jau buvo minėta, Kearney filosofijoje ji traktuojama kaip dieviškojo apreiškimo galimybė. Dėl šios priežasties disertacijoje šis požiūris pasitarnauja, kalbant apie *chōrą* kaip dvigubą kalbos ir virš-kalbos galimybę. Kitas tyrinėtojas, kurio požiūris artimas

²Plg. Sallis J. *Chorology– On Beginning in Plato's Timaeus*. Indiana University Press. 1999. P. 52.

³Plg. Ten pat. P. 123.

⁴Plg. Isar N. „Chōra: Tracing the Presence“. *Review of European Studies*. Vol. 1, No. 1 2009. P. 41.

⁵Ten pat. P. 43.

Kearney, yra Johnas P. Manoussakis išryškinantis *chōra* kaip galimą alternatyvą logocentrizmui. Klasikiniam požiūriui atstovauja Charles'as P. Biggeris, *chōra* interpretuojantis kaip priešingybę Gėrio Idėjai.

Catherine Keller veikale *Gelmės veidas: tapsmo teologija (The Face of the Deep: A Theology of Becoming)* *chōra* susieja su bibliiniu *tohu bohu*, t. y. chaosu prieš kūrimą⁶ bei su *tehom*, kas reikštų bedugnę ar gelmę, atveriančią „vietą“ tapsmui. Ši interpretacija, galima sakyti, pasirodo kaip atsvara patriarchalinei teologijai, kai, viena vertus, *chōra* kaip *tehom*, tamsi gelmė, bedugnė išsprūsta iš patriarchalinių rėmų, ir, kita vertus, pats kūrimo veiksmas neįmanomas be moteriškosios bedugnės.

Platoniškoji *chōra* pasirodo ir lakaniškame diskurse, pavyzdžiui, Julia Kristeva remdamasi Jacques'o Lacano psichoanalitinėmis teorijomis, išryškina *chōra* kaip nesąmoningą ar pasąmoningą elementą, priklausančią semiotinei sferai, besiskiriančiai nuo simbolinės plotmės, tačiau būtent semiotinėje sferoje yra kuriamas subjektas, taigi ir simbolinė tvarka, į kurią subjektas įsitraukia. Kitaip tariant, *chōra* čia pasirodo kaip motiniškoji terpė, iš kurios išnyra subjektas. Remdamasis Kristevos interpretacija, kai *chōra* suvokiama kaip simbolinės tvarkos generatorius, Draganas Stanisevskis išvysto politopinės *chōros* idėją kaip priešpriešą klasikinei utopijai, apsiribojančia ties viena tobulo visuomenės vizija, tuo tarpu politopinė *chōra* siejama su heterogeniškumu, neapsiribojant ties vienu modeliu. Kitaip tariant, utopinė vizija gali atsirasti tuo pat metu, keliose vietose, vadinasi, jų yra ne viena. Tokiu būdu *chōra* tampa socialinių transformacijų bei kūrybiškumo sąlyga. Michaelas C. Soudersas, remdamasis dekonstrukcijos teoretikais, *chōra* traktuoja kaip nenumatyto įvykio, išlaisvinto nuo metafizinių lūkesčių, galimybę. Kitaip tariant, *chōra* jam atrodo kaip kažko „naujo“ pažadas.

Galima sakyti, jog dekonstrukcijos teoretikų indėlis yra neperžengiamo „plyšio“, kuris ir siejamas su *chōra*, tarp patirties ir kalbos sureikšminimas, kai užuot peržengę „plyšį“, atrandame daugybę „įtrūkių“ imanentinėje plotmėje. Šiuo požiūriu remiamasi ir disertacijoje, nes „plyšio“ peržengimo atsisakymas reiškia ir pretenzijų Tiesos atžvilgiu atsisakymą. Kitaip tariant, ypač remiantis dekonstruktyvistine sąvokos *chōra* interpretacija disertacijoje bus ieškoma modelio, kuris atskleistų daugialypiškumą, o ne privilegijuotą žinojimu grindžiamą homogenišką sistemą.

⁶Plg. Pr 1, 2

Derrida esė *Chōra (Khōra)*⁷ tapo akstinu plėtoti ši tyrimą. Kadangi *chōra* taip pat bus išryškinama kaip apofatinio diskurso skilimo sąlyga, daug dėmesio skiriama Derrida darbams, kuriuose jis koncentruojasi į dekonstrukcijos sąsajas su apofatine teologija. Pavyzdžiui, remtasi tekstu *Sauf le Nom (Post-Scriptum)*⁸, *Kaip nekalbėti: atsisakymai (Comment ne pas parler: Dénégations)*⁹, o taip pat tekstu *Tikėjimas ir žinojimas: Du „religijos“ šaltiniai paprasto proto ribose (Foi et Savoir: Les deux sources de la 'religion' aux limites de lasimpleraison)*¹⁰. Disertacijoje plėtojama tema ypač pasitarnauja Caputo veikalas *Jacques 'o Derrida maldos ir ašaros – Religija be religijos (The Prayers and Tears of Jacques Derrida – Religion Without Religion)*, kuriame sutelkiamas dėmesys į Derrida religijos filosofiją. Taip pat tokie veikalai kaip *Dievo silpnumas – Įvykio teologija (The Weakness of God– A Theology of the Event)*, *Dievo atkaklumas – Galbūt teologija (The Insistence of God – A Theology of Perhaps)*, *Apie religiją (On Religion)*, *Dekonstrukcija riešuto kevale: Pokalbis su Jacques'u Derrida (Deconstruction in a Nutshell: A Conversation with Jacques Derrida)*, *Ką dekonstruoti Jėzus?: Geros postmodernizmo naujienos Bažnyčiai (What Would Jesus Deconstruct?: The Good News of Postmodernism for the Church)* bei darbai, skirti radikaliosios hermeneutikos idėjai plėtoti – *Radikalioji hermeneutika: Kartotė, dekonstrukcija ir hermeneutinis projektas (Radical Hermeneutics: Repetition, Deconstruction and the Hermeneutic Project)*, *Radikalesnė hermeneutika: apie nežinojimą kas mes esame (More Radical Hermeneutics: On not knowing who we are)*. Taip pat nemažai remtasi tokiais Kearney veikalais kaip *Dievas, kuris Gali Būti: Religijos hermeneutika (The God who May Be: A Hermeneutics of Religion)*, *Keistybės, dievai ir monstrai: Interpretuojant Kitybę (Strangers, Gods and Monsters: Interpreting Otherness)*.

Apofatinį diskursą bei jo formas pasaulyje tyrė Franke, atlikęs išsamią tiek ir klasikinio, tiek ir šiuolaikinėje filosofijoje funkcionuojančio apofatinio diskurso analizę. Taip pat Mary-Jane Rubenstein, Denys Turneris, Arthur Bradley, Thomas A. Carlsonas

⁷Derrida J. „Chora“. Vert. Milašius G. *Baltos lankos* 38 / 39. Vilnius. 2013.

⁸Derrida J. „Sauf le Nom (Post-Scriptum)“ transl. Leavey J. *On the Name*. Stanford: Stanford University Press. 1995.

⁹Derrida J. „How to Avoid Speaking: Denials“. *Languages of the Unsayable – The Play of Negativity in Literature and Literary Theory*. Transl. Frieden K. Eds. Sanford B., Iser W. Stanford: Stanford University Press. 1996.

¹⁰Derrida J. „Tikėjimas ir žinojimas: Du „religijos“ šaltiniai paprasto proto ribose“. *Religija, Jacques Derrida, Gianni Vattimo ir kiti*. Vert. Daškus M. Vilnius: Baltos lankos. 2000.

bei Michaelas A. Sellsas, išryškines skirtį tarp apofatinės *teorijos*, teigiančios visišką Transcendencijos neišsakomumą ir apofatinio *diskurso*¹¹, pasireiškiančio kaip neišsakomo sakymas. Kevinas Hartas, tyrinėjęs mistinės teologijos ir dekonstrukcijos santykį, teigia, jog ne dekonstrukcija yra negatyviosios teologijos forma, bet pastaroji dekonstrukcijos forma, taip siekdamas išryškinti mistinę teologiją kaip antimetafizinę¹². Gregory P. Rocca išsamiai tyrinėjo klasikinį apofatinį, ypač Tomo Akviniečio diskursą. Apofatinio diskurso skilimą į dvi formas Derrida dekonstrukcijoje išryškino Grahamas Wardas, Leo Sweeney, Rodolphe'as Gasche.

Žvelgiant į tyrinėjimus Lietuvoje, apofatizmas kaip nihilizmas yra išsamiai tyrinėtas Ritos Šerpytytės. Filosofė yra parašiusi mokslinę monografiją *Nihilizmas ir Vakarų filosofija*, kurioje nagrinėja tiek ir klasikinės, tiek ir šiuolaikinės filosofijos autorių idėjas, plėtodama filosofinę nihilizmo analizę, išryškindama paties nihilizmo nevienalytiškumą: nihilizmas atskleidžiamas kaip istorinis fenomenas bei spekuliatyvusis „įvykis“.

Apofatinę nuostatą mistinėje patirtyje monografijoje *Meilės ir mirties dialektika* išryškino Agnė Budriūnaitė, nagrinėjusi „Nieko“, „Tuštumos“ sampratas. Taip pat galima išskirti tokius Tomo Sodeikos straipsnius kaip „Tylos sėja: Thomas Mertonas“ (2009) bei „Miesto metafizika: Dykumos tėvų profenomenas arba tobulo tylėjimo pamokos“ (2008), Galima paminėti Virginijaus Gusto straipsnį „Negatyvioji teologija *contra* dekonstrukcija: du epizodai nagrinėjant J. Derrida tekstus“.

Disertacijos mokslinis naujumas

Lietuvoje nėra gausu išsamių apofatinio diskurso filosofinių analizių. O taip pat nėra skiriama daug dėmesio sąvokai *chōra* tiek ir dekonstrukcijos, tiek ir kitų autorių interpretacijose. Disertacijoje bus parodoma, jog būtent radikaliai ateologinė sąvoka *chōra* yra neatsiejama nuo Derrida ir Caputo religijos filosofijoje plėtojamo „silpniojo“ postmetafizinio mąstymo.

¹¹Plg. Sells A. M. *Mystical Languages of Unsayng*. University of Chicago Press. 1994. P. 3.

¹²Plg. Hart K. *The Trespass of the Sign—Deconstruction, Theology, and Philosophy*. Fordham University Press. 2000. P. 186.

Disertacijos metodologija

Disertacijoje taikomi hermeneutinis bei lyginamosios analizės metodai. Hermeneutinis metodas reikalingas interpretuojant autorių idėjas bei išryškinant interpretacijų daugialypiškumo svarbą. Lyginamoji analizė svarbi, analizuojant apofatinio diskurso formas.

Disertacijos objektas

Disertacijoje susitelkiama, viena vertus, ties apofatinio diskurso skilimu, kurį sukelia *chōra*, ir, kita vertus, plėtojant *chōros* kaip radikalaus Kito interpretaciją, pastaroji bus parodoma kaip akstinas atsiverti daugialypei vizijai, kai kiekvienas diskursas suvokiamas kaip lygiavertiškai funkcionuojantis tarp kitų. Šią minties slinktį nuo apofatinio diskurso skilimo analizės, sąvokos *chōra* interpretacijos prie chorinės vizijos atspindi ir trys pagrindinės disertacijos dalys.

Disertacijos struktūra

Disertacijos struktūrą sudaro įvadas, trys dalys (kiekviena dalis pabaigoje trumpai apibendrinama), išvados ir literatūros sąrašas. Pirmoje dalyje, supažindinant su dekonstruktyvistine sąvokos *chōra* interpretacija bei jos įtaka ontoteologiniam logocentriniam modeliui, atskleidžiant pastarojo nepakankamumą (1.1 skyrius), pereinama prie apofatinio diskurso funkcionavimo problematikos, parodant dekonstrukcijos sąsajas su negatyviaja teologija (1.2 skyrius), atskleidžiant kvazi-kategorijų – *différance*’o ir *chōros* nepriklausomumą ontoteologinei sistemai, persipynusiai su pažinimu per *logoso* tarpininkavimą, sykiu parodant, jog pati ontoteologija yra „įrašyta“ į šias kvazi-kategorijas. Taip pereinama prie apofatinio diskurso skilimo (1.3 skyrius). Pirmiausia aptariama hiperousiologinė forma (1.3.1 poskyrius). Analizuojant išsigalėjusią hiperousiologinę formą yra parodoma, jog savo „viduje“ ši forma yra heterogeniška, kurią palaiko prieštaravimai – viena vertus, nesibaigiantys negatyvūs Dievo apibūdinimai, kita vertus, pasitelkiant „Dievo“ sąvoką šie apibūdinimai tarsi „stumiami“ iš diskurso kaip nepakankami, bet pastarieji ir palaiko

„Dievo“ sąvokos funkcionavimą. Taip pat išryškinama hiperousiologinę formą komplikuojanti Vienio samprata, kai pastaroji, viena vertus, funkcionuoja metafizinėje hierarchinėje tvarkoje, bet, kita vertus, pati „Vienio“ sąvoka suponuoja, jog nebegali būti kalbama apie hierarchinę tikrovės struktūrą.

Kita aptariama forma – chorinė (1.3.2 poskyrius) kaip ne-kalbėjimas apie „beviетę vietą“ ar, kitaip tariant, *chōraq*. Išryškinama, jog dekonstrukcijoje metaforos, „apibūdinančios“ *chōraq* negali būti laikomos kaip netobulai išreiškiančios amžinai esančią Būtį, bet veikia parodomas veidrodinis žaismas, kai metaforos keičia viena kitą nereferuojančios į Šaltinį, bet pasirodančios kaip imanentinis žaismas. Taip parodoma, jog chorinis diskursas yra kvazi-modelis, nes jo bedugniška „struktūra“ neturi universalizuojančios sąvokos, veikia jo bedugniškumas pasirodo lyg ir „trečioji“ diskurso rūšis tarp mito ir *logoso*, bet neredukuojama į jokią apibrėžtą žanrą ar formą. Tokiu būdu chorinis kvazi-modelis tampa paradigmu daugialypiškumo galimybe, kai nelieka vyraujančio diskurso. Taip prieinama prie ribos problematikos (1.4 skyrius), parodant, jog ontoteologinėje sistemoje gali būti kalbama apie vieną ribą tarp pasaulio ir dieviškosios prezencijos. Kitaip tariant, pasitelkiant Caputo maksimalistų ir minimalistų dichotomiją, parodoma, jog ontoteologinis hiperousiologinis modelis ir išreiškia maksimalistinę viziją, kai siekiama įveikti ribą, o minimalistinę pozicija išreiškia chorinį kvazi-modelį, kai susiduriame su ribomis imanentinėje plotmėje, t. y. neperžengiamas „plyšys“ – *chōra* steigia ribų daugialypiškumą, kai užuot peržengę ribą, susiduriame su kita riba. Taip išryškinama ir Caputo anonimiškumo fenomenologija, kuri reiškia pasaulinės duoties suvokimą be pretenzijų sužinoti kas yra už ribos.

Antroje dalyje susitelkiama į sąvokos *chōra* interpretaciją. Siekiama parodyti, jog *chōra* kaip ir *différance*‘as turėtų būti suvokiama kaip *neredukuojamas skirtumas savyje*. Pirmiausia parodoma, jog susiduriama su neįveikiamu „plyšiu“ tarp kalbos ir patirties, todėl dekonstrukcijoje religinės kilmės klausimas lieka neišsprendžiamas. Tačiau parodoma, jog *chōra* ėima dvigubą kalbos ir virš-kalbos, t. y. patirties galimybę, bet pati savyje nepatiriama, todėl *chōra* apibūdinama kaip *nepatirties patirtis* (2.1 skyrius). Vis dėlto pati *chōra* yra traktuojama tarsi veidrodis, kuris atspindi teologinio (Dievo) ir ateologinio (*chōros*) konceptų žaismą, bet pati savyje į šį žaismą neredukuojama (2.2 skyrius). Tai neišvengiamai atveda prie *chōros* kaip radikaliai Kito apmąstymo, kurio negali nei įsivaizduoti, ir kuriam negali melstis. Tačiau laikomasi

nuostatos, jog *chōra* atveria kiekvienos maldos galimybę bei išlaisvina nuo dogmatizmo ar antropomorfinių įvaizdžių, pritaikomų Dievybei, kūrimo (2.3 skyrius). Pagaliau išryškinant *chōros* bedugniškumą, pastaroji susiejama ir su mirtimi, parodant religinį aukojimo veiksmą, neišvengiamai priklausantį imanentinei plotmei, nes radikalus Kitas, mirtis ar *chōra* nužymi priegios prie Transcendentalijos Neįmanomybę, vadinasi, „nutrinama“ riba tarp aukotojo ir to, kam aukojama, o tiksliau atskleidžiamas ribos iliuziškumas (2.4 skyrius).

Trečioje dalyje aptariant Caputo nurodytą Vakarų filosofijos eigą nuo sakralumo prie post-sekuliarumo, išryškinama tikėjimo ir religijos dichotomija, kuri pasirodo kaip sąlyga plėtoti chorinę viziją, kai religija yra traktuojama kaip inkorporuota istoriniame fone, o tikėjimas, pranokstantis istoriškumą (3.1 skyrius). Taip artėjama prie svarbiausios idėjos, kuri pavadinama „nežinojimo situacija“ (3.2 skyrius), parodant radikalsios hermeneutikos svarbą. Radikalioji hermeneutika išryškinama kaip nežinojimo plotmė, kai nežinoma, kuri interpretacija yra teisinga ir net nekeliami tokie ketinimai sužinoti kas yra Tiesa, ir kas šią Tiesą geriausiai perteikia (3.2.1 poskyrius). Tai nereiškia, jog radikalioji hermeneutika yra Tiesos atsisakymas, veikiau ji turėtų būti suprantama kaip privilegijuotos pozicijos Tiesos atžvilgiu atsisakymas. Taip radikalioji hermeneutika pasirodo kaip atvirumas įvairioms interpretacijoms, pripažįstant, jog Tiesa yra nepažini. Taip pat reiktų pažymėti, jog radikalioji hermeneutika yra priešpriešinama Kearney kritinei hermeneutikai kaip pastangai identifikuoti apreiškimą.

Toliau išryškinamas pasirinkimo nebuvimas tarp teologinio (Dievo) ir *radikaliai* ateologinio (*chōros*) konceptų (3.2.2 poskyrius). Pasitelkiant dekonstruktyvistinę neišsprendžiamumo sampratą, akcentuojama chorinė „supersvyravimo logika“, kai ši pasirinkimo tarp dviejų Neįmanomybė pasirodo kaip radikalsios hermeneutikos erdvė. *Chōra*, kuri atspindi teologinio ir ateologinio konceptų žaismą kaip tik ir atveria nežinojimą, jog tai, kas galbūt gali glūdėti anapus kalbos, *pačioje kalboje* išlieka nepasiekiamas, todėl nežinojimo situacija kaip radikalioji hermeneutika yra įvairių komunikacijos modelių funkcionavimo sąlyga. Tačiau išryškinama ir neišsprendžiamumo sampratai oponuojanti Kearney pasirinkimo būtinybė tarp „Dievo“ ir *chōros* konceptų.

Galiausiai yra aptariama tarpreliginio dialogo, virstančio į „*chōros* kalbas“, galimybė (3.3 skyrius). Ir užsklendžiant šį tyrimą, kalbama apie nežinojimo „religiją“,

ką ir galima pavadinti atvirumu interpretacijoms, išryškinant dekonstruktyvistinę apokalipsės be apokalipsės sampratą (3.4 skyrius), kai užuot pasiekę visuminę tikrovę kaip istorinių įvykių užsklandą, mes niekada nesulaukiame pabaigos, nes atrandame save tam tikroje situacijoje, tam tikrame konceptualiniame tinkle. Vadinasi, jei nėra apokalipsės kaip Tiesos atidengimo, visada išliekame nežinojimo situacijoje, o *chōra* šiame nežinojime išlaiko tikėjimą tikrąja šio žodžio prasme, kai šis nėra suredukuojamas į jokią pažintinį turinį.

Išvados

1. Apofatinio diskurso formos nėra esančios atskirai viena nuo kitos kaip griežtos opozicijos. Veikiau chorinis diskursas pasirodo *tarsi* alternatyva dominuojančiai hiperousiologinei formai.
 - Hiperousiologinėje apofatinio diskurso formoje aptinkamas prieštaravimas, kai, viena vertus, kalbama apie centrinę „Dievo“ sąvoką, neigiant bet kokias savybes, priskiriamas Dievui ir, kita vertus, būtent savybės leidžia „Dievo“ sąvokai funkcionuoti diskurse. Kitaip tariant, nieko neįmanoma pasakyti apie paslaptinę „Dievo“ sąvoką, nesiremiant jau pažįstamomis savybėmis.
 - Sąvoka *chōra*, užyminti erdvę negali būti laikoma centru, nes kaip tik erdvėje gali išsidėstyti daugybė modelių. Taigi chorinio modelio kaip sucentruotos sistemos nėra. Chorinėje formoje nėra jokios sucentruotos pradžios ir organizuoto prasmių judėjimo link visa išpildančios pabaigos. Kaip tik todėl, galima kalbėti apie diskursų, modelių, struktūrų daugialypiškumą, nepretenduojant į organizuotą išbaigtumą.
 - Dvi negatyvias diskurso formas – hiperousiologinę ir chorinę siejantis bruožas yra pastanga neišsakyti, tuo pat metu niekuomet neišvengiant kalbėjimo. Todėl chorinėje formoje taip pat gali būti aptinkamas prieštaravimas, kai vis tiek yra kalbama apie tai, kas negali būti išreiškiama ir pamąstoma: apie mįslinę sąvoką *chōra*. Tačiau skirtingai, nei kalbant apie Virš-Būtį, kalbėjimu apie *chōrą* net nesiekama demaskuoti kalbos, kaip nepajėgiančios išreikšti neišreiškiama, veikiau *chōros* kvazi-centriškumas atveria galimybę naujoms reikšmėms ir metaforoms.
2. Išplėtojus tyrimą nuo apofatinio diskurso skilimo prie *chōros* ateologinio pobūdžio, atsiskleidė, jog *chōra* ne tik negali būti sutapatinama su dieviškąja prezencija, bet ji atveria ir patį tikėjimą be pažintinio turinio, kuris nesutapatinamas su jokia koncepcija. Kaip tik todėl *chōros* heterogeniškumo kaip radikaliai Kito išryškinimas leidžia suvokti, jog gali būti daugybė „Dievo“ vardo interpretacijų, kurios atsispindi ir maldos diskurse. Pasitelkiant *chōros* kaip iki-kalbinio intervalo sampratą, galima tvirtinti, jog jos iki-kalbiškumas pasirodo kaip dviguba kalbinio

pasaulio ir anapus-kalbinės plotmės *galimybė*. Todėl net jei *chōra* nenurodo to, kas galėtų būti „anapus“, vis dėlto joje ši *galimybė* „įrašoma“. Taip pat *chōros* heterogeniškumas pasirodo kaip jos veidrodžiškumas: *chōra* tarsi veidrodis atspindi opozicijas. Tokiu būdu į *chōrą* įtraukiamas teologinio ir ateologinio konceptų žaismas. Tai reiškia, kad nebūtina atlikti griežtą pasirinkimo judesį tarp teologinio ir ateologinio konceptų, nes ateologinis konceptas įima abejonę dėl teologinio koncepto „vienatinumo“, o teologinis konceptas neatsiejamas nuo tam tikros terminijos.

3. Nežinojimas pasirodo esantis itin svarbus, atsisakant dominuojančio diskurso kaip vienintelės „teisingos“ paradigmos. Šį požiūrį padėjo išplėtoti išryškintas teologinio ir ateologinio konceptų pasirinkimo nebuvimas *chōroje*. Tiek ir teologinis, tiek ir ateologinis konceptai jau funkcionuoja diskurse, vadinasi, disponavimas teologiniu konceptu negrindžia privilegijuoto žinojimo, priešingai – bet koks žinojimas jau glūdi tam tikruose kalbėjimo modeliuose. Taigi pats žinojimas nėra anapusinio Autoriteto įteikta privilegijuota pozicija.

- *Chōra* kaip nežinojimas išardo organizuotą visumą, sukomplikuodama patikėjamą viena sistema. Kaip tik dėl šios priežasties būtent nežinojimas gali lemti lygiavertišką religinių diskursų koegzistavimą. Kita vertus, tenka pripažinti, jog tai, kas galbūt galėtų būti anapus-kalbinėje plotmėje išlieka nepažįstama ir nepasiekiamo, o ir religijos kilmės problema lieka neišspręsta. Pasitelkiant *chōros* kaip nežinojimo idėją galima įsisąmoninti, jog tai, kas suvokiama kaip tikrovė yra diskursų, kultūrinių, religinių tradicijų tinklas be pradžios ir pabaigos: imanentinė plotmė lieka neišbaigta, todėl nežinome kur yra diskursų pradžia ar pabaiga (jei ji apskritai gali būti).
- Chorinė vizija glūdi tarsi dvigubame judesyje: ji lyg ir neišsipildžiusi, bet jau žlugusi *tuo pat metu*. Chorinė vizija radikalsios hermeneutikos pavidalu, kuri gali būti traktuojama kaip dinamiškas interpretacijų sklaidos procesas, homogeniško modelio ardymą pavaizduoja, atskleisdama „religijos“ funkcionavimą tarp kitų religijų: jei ir *atrodo*, jog tam tikra religinė sistema yra dominuojanti, vis dėlto *chōra* kaip nežinojimas atveria dominuojančios sistemos bepagrindiškumą. Tuo tarpu įsitikinimas autoritetingos Tiesos

tikrumu gali būti religinio diskurso sutapatinimo su gryna patirtimi (jei tokia patirtis gali įvykti) pasekmė. O *chōra* kaip „priešnuodis“ dogmatizmui, fanatizmui tuo pat metu „apnuodija“ įsitikinimus žinojimo tikrumu ir tariamu pagrįstumu, taip atverdama nepalietą ir nesuterštą erdvę nežinojimui ir nesibaigiančiam klausimui „kas mes esame?“, ar „kas yra pasaulis?“, sykiu šiame nežinojime kurstydamą tikėjimą neįvardijamu Kitu, išliekantį laisvu nuo bet kokios sistemos.

Publikacijos

1. Rudžianskaitė I., Budriūnaitė A. „Mistinė Vienio patirtis Plotino ir L. Wittgensteino filosofijoje“ // *Soter: religijos mokslo žurnalas*. 2012. 43 (71). ISSN 1392-7450. 23-37 psl.
2. Rudžianskaitė I. „Sąvokos *chōra* permaštymas Derrida filosofijoje: tikėjimo be ontoteologijos dominavimo galimybė“ // *Problemos: mokslo darbai*. 2014 (85). ISSN 1392-1126. 118-129 psl.
3. Rudžianskaitė I. „Nemetafizinė Zhuangzi tikrovės sampratos interpretacija arba kas bendro tarp *Dao* ir Derrida *différance* kvazikategorijos?“ *Kultūrologija 19. Rytai-Vakarai: Komparatyvistinės studijos XIII*. Sud. A. Andrijauskas. Vilnius: LKTI, 2014. ISBN 978-9955-868-73-6. 190-202 psl.
4. Rudžianskaitė I. „Dievas, kuris gali sugrįžti: anateizmo samprata Richardo Kearney religijos hermeneutikoje“ // *Soter: religijos mokslo žurnalas*. 2015. 55 (83). ISSN 1392-7450. 9-25 psl.
5. Rudžianskaitė I. „Mistinės patirties verbalizavimo problema pagal Agnę Budriūnaitę arba ką apima visa apimanti patirtis“ // *Soter: religijos mokslo žurnalas*. 2017. 61 (89). ISSN 1392-7450. 9-22 psl.

Pranešimai mokslinėse konferencijose

1. Rudžianskaitė I. „The Possibility of Interreligious Dialogue in the „Place without Place“ according to J. Derrida“ / „Tarpreliginio dialogo galimybė „bevietyje vietoje“ pagal J. Derrida“. Tarptautinė tarpdisciplininė mokslinė konferencija *Interreligious Dialogue and Religious Syncretism*, gegužės 3-4 d., 2013, Kaunas
2. Rudžianskaitė I. „Mistinės patirties fenomenas: anapus kalbos ar kalbos ribose?“ Lietuvos Humanistinės Psichologijos Asociacijos ir Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos katedros tarpdisciplininė konferencija *Empiriniai ir teoriniai misticismo tyrimai*, gegužės 11 d., 2013, Kaunas
3. Rudžianskaitė I. „Nemetafizinė Zhuangzi tikrovės sampratos interpretacija arba kas bendro tarp *Dào* ir Derrida *différance*‘o kvazikategorijos?“ LKTI dvyliktoji

respublikinė konferencija *Rytai-Vakarai: antropologiniai ir etnopsichologiniai kultūros tipų tyrinėjimai*, spalio 26 d., 2013, Vilnius (publikuota)

4. Rudžianskaitė I. "The Synthesis of Intellectuality and Spirituality in Swami Vivekananda's Philosophy of Oneness" // „Intelektualumo ir dvasingumo sintezė Swamio Vivekanandos Vienio filosofijoje“. Tarptautinė tarpdisciplininė mokslinė konferencija *Christian World and East Asian Traditions: Symbols, Concepts, Practices*, rugsėjo 18-20 d., 2014, Kaunas

5. Rudžianskaitė I. „Svamio Vivekanandos Vienio filosofijos aktualumas Vakarų pasaulyje: „racionalios religijos“ galimybė“. LKTI ir VU Orientalistikos centro tryliktoji respublikinė konferencija *Rytai-Vakarai: kultūrų sankirtos*, lapkričio 15 d., 2014, Vilnius

6. Rudžianskaitė I. „Religinės patirties verbalizavimo problematika“. VDU klasterio *Religijos ir kultūros studijos* seminaras *Religija ir kultūra VDU*, birželio 2 d., 2016, Kaunas

Ieva Rudžianskaitė - 2010 metais Vytauto Didžiojo universitete įgijo teologijos bakalauro laipsnį, studijavo Vytauto Didžiojo universiteto praktinės filosofijos studijų programoje ir 2012 metais įgijo filosofijos magistro laipsnį. 2012-2016 metais studijavo Vytauto Didžiojo universiteto, Filosofijos mokslo krypties doktorantūroje.

Ieva RUDŽIANSKAITĖ

**THE APOPHATIC DISCOURSE IN 20th CENTURY:
CHŪRA AS UNKNOWING**

Summary of Doctoral Dissertation

Spausdino – Vytauto Didžiojo universitetas
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)
Užsakymo Nr. K17-025. Tiražas 40 egz. 2017 05 03.
Nemokamai.